

Migracje ludności i ich skutki w regionie peryferyjnym (na przykładzie województwa lubelskiego)

Monika Wesołowska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Streszczenie

W artykule przedstawiono ruch migracyjny ludności na obszarze województwa lubelskiego. Teren województwa potraktowano, ze względu na położenie, jako obszar peryferyjny. Nakreślono również skutki widoczne w sferze społecznej i gospodarczej wywołane migracją na tym terenie.

Wprowadzenie

Migracja jest bardzo dynamicznym zjawiskiem we współczesnym świecie. Szacunki ONZ podają, że migranci stanowią ok. 3% populacji światowej. Przemieszczanie się ludności odgrywa coraz ważniejszą rolę dla długoterminowych perspektyw gospodarczych regionów. Dodatkowo przewiduje się, że migracja pracowników zarobkowych w niedługim czasie powiększy się przede wszystkim przez zmiany demograficzne, a w szczególności starzenie się ludności [Taylor 2008].

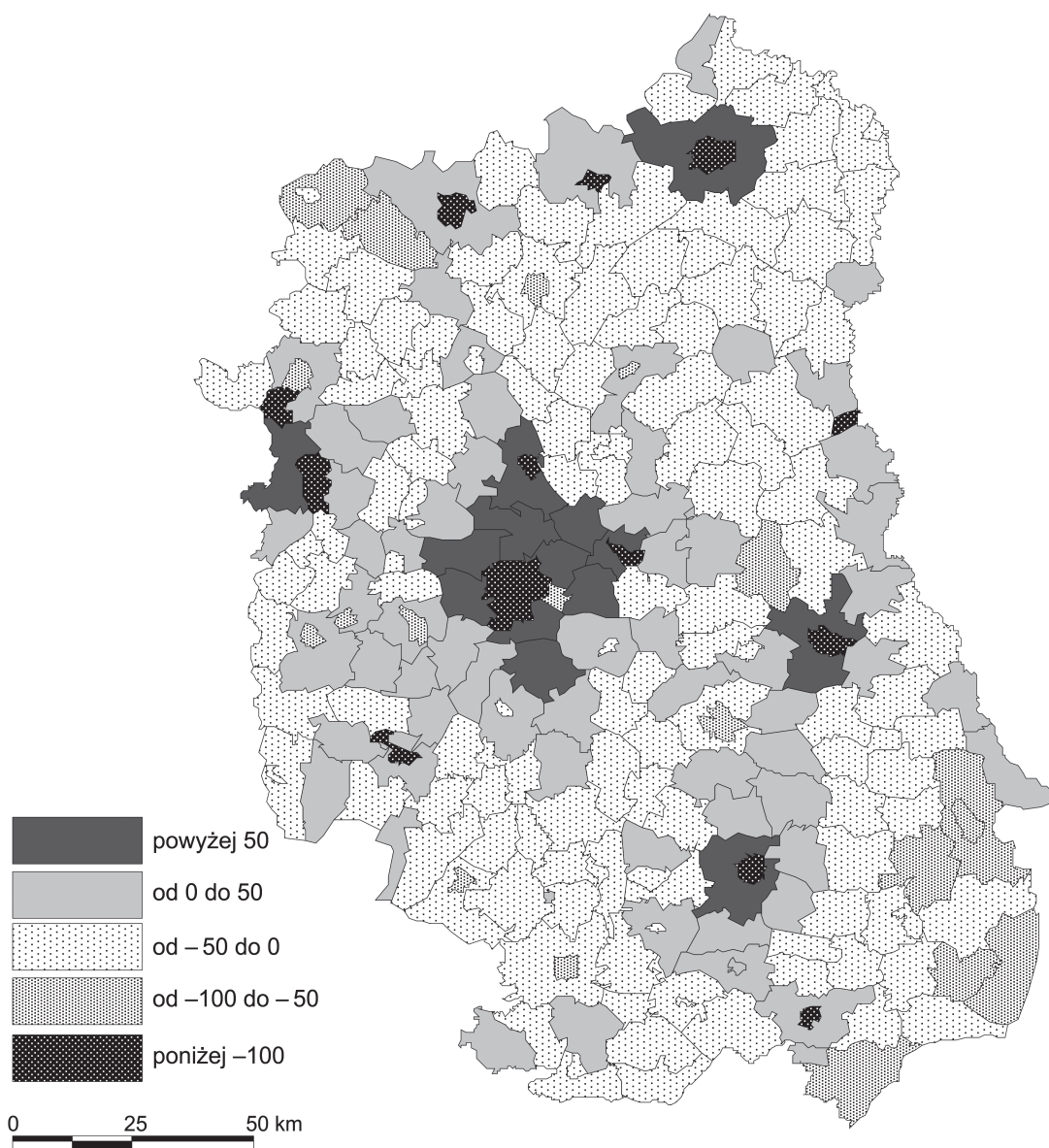
W artykule podjęto próbę oszacowania przepływów migracyjnych ludności w woj. lubelskim. Cechą woj. lubelskiego, jest jego położenie geograficzne na krańcach jakiejś jednostki (przygraniczne). Jest to teren odległy od najważniejszych obszarów metropolitalnych i przez to trudniej dostępny. Z ekonomicznego i społecznego punktu widzenia obszary położone w sąsiedztwie granic wykazują najczęściej cechy peryferii gospodarczych, tj. stagnację ekonomiczną, słabe wyposażenie w elementy infrastruktury, niski poziom inwestycji i ubytek ludności. W myśl koncepcji rdzenia i peryferii są one przeciwieństwem obszarów o wysokim potencjale rozwojowym, w których lokuje się najbardziej konkurencyjne przedsięwzięcia wytwórcze i usługowe [Bański 2010]. Województwo lubelskie postrzegane jest jako zaścianek, a granica wpływa na peryferyzację regionu [Moraczewska 2008]. Z tego powodu region lubelski jest obszarem o największych migracjach w Polsce, w 2010 saldo migracji wynosiło $-2,3$ na 1000 osób.

1. Emigracja

Emigracje z terenu województwa lubelskiego są zdeterminowane cechami społeczno-gospodarczymi regionu. Jest to obszar najsłabiej zaludniony i zurbanizowany w kraju. Na koniec 2010 roku zamieszkiwało województwo 2151,9 tys. ludności, z której aż 53,4% stanowili mieszkańcy wsi (w Polsce 39,1) [Regiony Polski 2011]. Specyficzną w skali kraju jest liczba osób utrzymująca się z rolnictwa, która wynosi 30% (najwyższy odsetek w kraju). Położenie województwa w strefie oddziaływania bariery przestrzennej jaką jest granica, oraz wysoki udział ludności związanej z mało efektywnym rolnictwem są czynnikami wpływającymi na ujemny bilans migracyjny regionu, zarówno w ruchu krajowym jak i międzynarodowym.

Jednak region lubelski nie jest jednorodny pod względem emigracji. Mieszkańcy obszarów większych uczestniczą głównie w migracjach wewnętrznych, obejmujących przede wszystkim najbliższe okolice Lublina lub emigrują do dobrze rozwiniętych regionów Polski. Przyrost migracyjny odnotowywany jest przede wszystkim w strefach podmiejskich (Lublina, Zamościa, Puław, Białej Podlaski, Chełma) (rys.1). Jest to efekt typowego dla całej Polski odpływu ludności z miast na tereny podmiejskie [Wesołowska 2006]. Czynnikiem, który odegrał tu istotną rolę była możliwość

zatrudnienia poza rolnictwem. Największy ubytek migracyjny dotyka miast regionu (ubytek na korzyść stref podmiejskich), oraz południowo-wschodnich gmin województwa (rys. 1).

Rys. 1. Saldo migracji w gminach województwa lubelskiego w 2010 r. (liczba osób)
 Źródło: opracowano na podstawie danych z bazy demografia, <http://demografia.stat.gov.pl/>

Dodatkowo, spora część mieszkańców województwa uczestniczy w migracjach czasowych. Według danych GUS czasowo nieobecnych w miejscu swojego miejsca zameldowania jest aż 46,7 tys. mieszkańców województwa lubelskiego, w tym aż 62% stanowią mieszkańcy wsi (BDL 2010).

Migracje zagraniczne mają mniejsze znaczenie, a ich charakter jest na ogół czasowy. Można jednak zakładać, że w przypadku Lubelszczyzny, będącej tradycyjnie regionem odpływowym oraz zapóźnionej gospodarczo, skala emigracji może być znacznie wyższa. Należy pamiętać, że oficjalne statystyki migracji nie oddają rzeczywistej skali zjawiska, ze względu na niedopełnianie przez emigrantów obowiązku meldunkowego, przede wszystkim w odniesieniu do migracji czasowych na okres powyżej 3 miesięcy.

Według oficjalnych statystyk w 2010 r. z woj. lubelskiego wyemigrowało za granicę 459 osób, saldo migracji zagranicznych wynosiło -38 osoby, (niecałe 1,8% wartości dla Polski) (baza demo-

grafia: <http://demografia.stat.gov.pl/>). Zasadniczy wpływ na skalę emigracji zarobkowej ma poziom rozwoju gospodarczego krajów przyjmujących migrantów, a w szczególności zjawisko konwergencji (wyrównywania się poziomu życia i cen w różnych krajach) [Duszczyk 1999]. Stąd też głównymi kierunkami wyjazdów ludności z województwa są Niemcy, Włochy i Wielka Brytania. Z wiejskich terenów peryferyjnych migrują ludzie ubodzy, ich wyjazdy za granicę w poszukiwaniu pracy stanowią krok desperacji i chwytnie tzw. ostatniej deski ratunku [Bukraba-Rylska 2007, s. 32].

2. Imigracja

Jeżeli chodzi o napływ imigracyjny ludności na teren województwa lubelskiego to w ostatnim czasie zmiany w polskim prawodawstwie, takie jak wprowadzenie Karty Polaka, Małego Ruchu Granicznego, a przede wszystkim ułatwień dotyczących zatrudniania obywateli państw Europy Wschodniej i Gruzji na okres do 6 miesięcy spowodowały wzrost ilości osób wjeżdżających do Polski. Dodatkowo zła sytuacja gospodarcza w Europie środkowo-wschodniej, w szczególności w krajach powstałych po rozpadzie b. ZSRR, która powoduje brak perspektyw życiowych tamtejszych obywateli, ma bezpośredni wpływ na obserwowane ruchy migracyjne. Przyjazd do Polski otwiera drogę do Europy Zachodniej, postrzeganej jako szansa na lepszą przyszłość. Również rozpoczęcie nauki w Polsce daje możliwość dłuższej perspektywy pobytovej, być może nawet na stałe.

Z obserwacji Straży Granicznej wynika, że w większości do województwa lubelskiego napływają cudzoziemcy, którzy uzyskali wizy z prawem wykonywania pracy na podstawie „Oświadczeń o zamiarze powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcowi”. Procedury dotyczące możliwości przyjazdu do Polski cudzoziemców w celu wykonywania pracy zostały określone w art. 88 ust. 1 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (DzU z 2004 r. Nr 99 poz. 1001 z późn. zm.) oraz Rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 30 sierpnia 2006 r. w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę (DzU z 2006 r. Nr 156, poz. 116 z późn. zm.) [Kosak-Burcon 2010].

Zgodnie z przytoczonymi uwarunkowaniami prawnymi Ukraińcy, Białorusini, Rosjanie, Gruzini i obywatele Republiki Mołdawii mogą wykonywać pracę bez konieczności wcześniejszego uzyskania zezwolenia na pracę w okresie sześciu miesięcy w ciągu kolejnych dwunastu miesięcy, licząc od dnia pierwszego wjazdu na terytorium Polski, jeżeli posiadają wspomniane „Oświadczenie”. Ów dokument zainteresowani mogą otrzymać od stosownego podmiotu, zarejestrowanego w powiatowym urzędzie pracy właściwym ze względu na miejsce zamieszkania lub siedzibę składającego dokument (rejestracja jest bezpłatna). Na podstawie takiego oświadczenia cudzoziemcy uzyskują wizy z prawem do wykonywania pracy, o które aplikują we właściwych miejscowo polskich przedstawicielstwach dyplomatycznych, bez przedkładania dodatkowych dokumentów czy spełniania innych wymogów formalnych.

Wśród czynników przyciągających cudzoziemców do województwa lubelskiego można wskazać przede wszystkim na bliskość geograficzną — w odniesieniu do imigrantów z Ukrainy i Białorusi, oraz potencjał akademicki Lublina, wraz z relatywnie ciekawą ofertą edukacyjną, stypendialną (dla studentów zza wschodniej granicy) oraz cenową (dla pozostałych studentów).

Cudzoziemscy pracownicy zatrudniani są w charakterze pracowników fizycznych, głównie w firmach budowlanych lub rolnictwie, ok. 70% przyjeżdżających do pracy to mężczyźni. Kobiety najczęściej pracują jako pomoce domowe, szwaczki lub pracownice fizyczne w różnorodnych firmach produkcyjnych. Migracje na tle ekonomicznym, zwykle dotyczą młodych osób w wieku najefektywniejszego funkcjonowania zawodowego. 85% ogólnej liczby osób deklarujących zamiar wykonywania pracy w Polsce to osoby w przedziale wiekowym 25–40 lat [Kosak-Burcon 2010].

Trudna do oszacowania jest rzeczywista liczba cudzoziemców przebywających na terenie województwa lubelskiego, nie ma ujednoczonych baz danych. Pomocne okazać się mogą informacje zgromadzone podczas wywiadów eksperckich przeprowadzonych w ramach projektu „Atrakcyjność regionów i miast Europy dla mieszkańców i turystów”. Projekt ten realizowany jest w ramach programu ESPON 2013 (Europejska Sieć Obserwacyjna Rozwoju Terytorialnego i Spójności). Jednym z głównych założeń projektu jest uzyskanie informacji dotyczącej zróżnicowania atrakcyjności poszczególnych regionów dla migrantów, oraz ustalenie uwarunkowań tego zróżnicowania. Do tego typu analizy wybranych zostało kilka europejskich regionów, w tym woj. lubelskie.

Według informacji gromadzonych przez Wojewódzki Urząd Pracy, który prowadzi monitoring zarejestrowanych oświadczeń o zamiarze powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcowi bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę, w 2009 roku zarejestrowano 21 640 oświadczeń (96% dla obywateli Ukrainy), w 2010 — 20 559 (98% dla Ukraińców), natomiast w pierwszym kwartale 2011 r. — 6287 (dane uzyskane z Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Lublinie). Najwięcej oświadczeń dotyczyło pracy w rolnictwie (73%), kolejną branżą było budownictwo (13%), transport i gospodarka magazynowa (5%). Największą liczbę oświadczeń zarejestrowały Powiatowy Urząd Pracy w Kraśniku (34%), PUP w Opolu Lubelskim (19%) oraz PUP w Puławach (16%). Dane te należy traktować poglądowo, gdyż złożenie oświadczenia nie zawsze przekłada się na rzeczywiste podjęcie pracy przez cudzoziemców.

W Wydziale Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie w 2009 r. wydano 783 decyzje na pobyt stały dla cudzoziemców, 64 decyzje ze względu na zatrudnienie i 278 ze względu na studia. Analogicznie w 2010 r. — 848, 100 i 270. W pierwszym półroczu 2011 — 337 zezwoleń ogółem (dla obywateli Ukrainy 173).

Z monitoringu Wyższych Uczelni wynika, że na terenie woj. lubelskiego (głównie w Lublinie) studiuje ponad 2 tys. studentów z zagranicy.

Na terenie województwa lubelskiego przebywają również uchodźcy. Znajduje się tutaj 5 dużych ośrodków dla uchodźców w Lublinie, Leonowie, Łukowie, Białej Podlaskiej i Kolonii Horbów. Po Białostocczyźnie, Lubelszczyzna jest drugim regionem pod względem napływu uchodźców. Obecnie (w 2011 r.) w ośrodkach przebywa ponad 500 uchodźców, drugie tyle jest na tzw. świadczeniach pozaośrodkowych, oraz trudna do oszacowania liczba uchodźców którzy wyszli z pierwszego etapu — ok. 1 tys. Istotny wzrost liczby osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy w Rzeczypospolitej Polskiej nastąpił z początkiem 1996 r. Do sytuacji takiej przyczynił się w głównej mierze napływ obywateli krajów azjatyckich, którzy przekraczając nielegalnie polską granicę kierowali się do krajów zachodnich. Migranci ci postrzegali Polskę jedynie jako kraj tranzytowy, ale wobec trudności w przedostaniu się na terytorium państw zachodnich, składali wnioski o nadanie im statusu uchodźcy w Polsce. Od 1999 r. główne kraje pochodzenia osób ubiegających się o status uchodźcy w Polsce to obywatele byłego ZSRR (Czeczenia, Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Ukraina) oraz z krajów Afryki i Azji (Afganistan, Wietnam, Mongolia, Somalia, Sri Lanka, Etiopia, Pakistan, Indie, Irak), a także z Bułgarii i Rumunii. Obecnie o status uchodźcy stara się w Polsce około 7–8 tysięcy osób rocznie i liczba ta systematycznie rośnie [Burawska 2011].

Mamy również sporą część cudzoziemców która przebywa na terenie województwa nielegalnie. Co roku Straż Graniczna wydaje decyzję do opuszczenia dla ok. 1,5 tys. osób, a jest to tylko pewien procent tych osób. Straż Graniczna ocenia, że na terenie woj. lubelskiego przebywa 50–100 tys. nielegalnych imigrantów.

Na podstawie przytoczonych powyżej danych można z dużym prawdopodobieństwem szacować liczbę cudzoziemców (legalnych, jak i nielegalnych) przebywających w woj. lubelskim stale na ok. 5 tys., zaś liczbę cudzoziemców czasowych — głównie pracowników sezonowych — na ok. 15–20 tys.

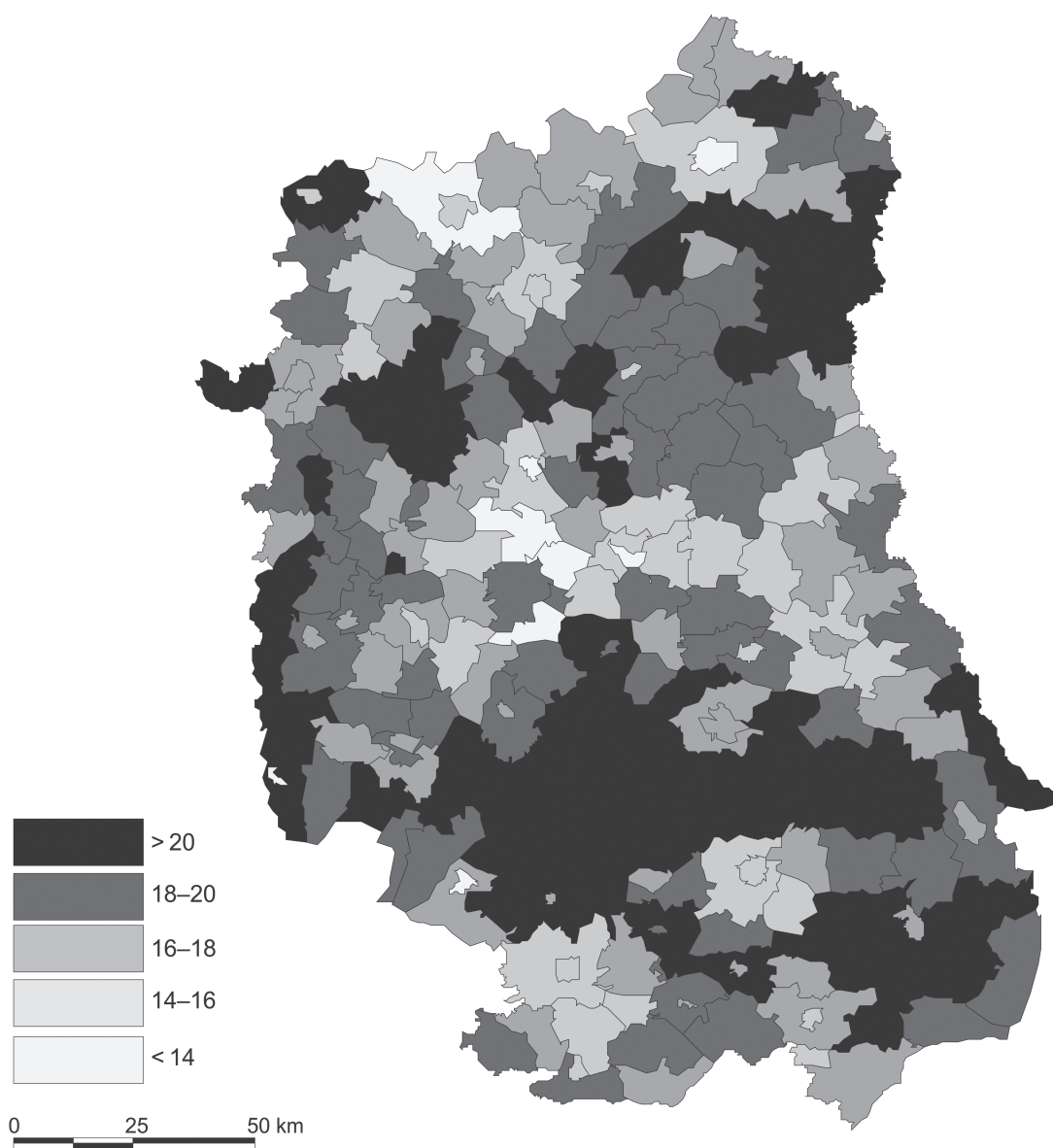
W przypadku imigracji mamy znaczne zróżnicowanie przestrzenne w województwie lubelskim. Głównym ośrodkiem skupiającym imigrantów jest Lublin, przyciągający studentów oraz osoby do pracy w budownictwie, przetwórstwie przemysłowym oraz usługach domowych. To właśnie w Lublinie wydaje się najwięcej pozwoleń na pracę oraz zezwoleń na zamieszkanie czy osiedlenie. Poza Lublinem duża grupa cudzoziemców przebywa na terenie powiatu kraśnickiego, opolskiego, puławskiego i lubelskiego, gdzie znajduje zatrudnienie w sektorze rolnictwa. Nieliczną, choć wyróżniającą się grupę cudzoziemców, spotkać można na obszarach, w których obserwujemy znaczny ubytek ludności polskiej — w powiatach przygranicznych (włodawskim, hrubieszowskim, tomaszowskim). Są to nauczyciele, głównie języków obcych, pochodzący z Ukrainy.

3. Skutki migracji

Obszar województwa lubelskiego należy do obszarów depopulacyjnych, co jest głównie wynikiem odpływu migracyjnego ludności. Migracje trwają z różnym nasileniem od kilkudziesięciu lat, a ich podłożem jest przede wszystkim trudna sytuacja gospodarcza regionu. Odpływ ludności do dużych miast w Polsce, poza województwo, bądź za granicę był procesem nieuniknionym. Niekorzystne

jest to, że region lubelski utracił ludność na ogół młodą i przedsiębiorczą, w związku z czym do negatywnych zjawisk towarzyszących procesowi depopulacji zaliczyć należy znaczne przyśpieszenie tempa starzenia się ludności. Obecnie ludność starsza (powyżej 60 roku życia) stanowi blisko 18% populacji ludności województwa. Szczególnie wysokim poziomem starości demograficznej (powyżej 20% ludności w wieku poprodukcyjnym) cechują się gminy powiatów janowskiego, krasnostawskiego, tomaszowskiego i włodawskiego (rys. 2).

Konsekwencją ekonomiczną starzenia się ludności wiejskiej jest wzrost stopnia obciążenia ludności w wieku produkcyjnym ludnością nieprodukcyjną. Obecnie (w 2010 r.) należy on do najwyższych w kraju i wynosi 58,3 dla całego województwa [Regiony Polski 2011].

Rys. 2. Ludność w wieku poprodukcyjnym w ogólnej ludności w gminach województwa lubelskiego w 2010 (%)

Źródło: opracowano na podstawie danych z bazy demografia, <http://demografia.stat.gov.pl/>

Podczas realizacji wspomnianego powyżej projektu badawczego próbowano ustalić atrakcyjność województwa lubelskiego dla imigrantów i zagrożenia jakie może nieść napływ cudzoziemców na teren województwa. Z opinii ekspertów wynika, że w obecnej sytuacji atrakcyjność Lubelszczyzny dla potencjalnych imigrantów jest niewielka. Cudzoziemcy, kierują się głównie do centralnych re-

gionów Polski, wysoko zurbanizowanych, o dużym potencjale zatrudnieniowym i wyższych możliwościach płacowych. Województwo lubelskie jest obszarem tranzytowym szczególnie przy migracji z krajów dalszych, natomiast w pewnym stopniu jest obszarem przyciągającym ludność z krajów bliższych.

Odpływ ludności polskiej na zachód do Niemiec, Włoch, głównie z obszarów wiejskich, jest w pewnym stopniu rekompensowany przez napływ ludności głównie z Ukrainy, Białorusi, Mołdawii i z krajów kaukaskich. Województwo lubelskie jest atrakcyjne dla wspomnianych imigrantów, ponieważ za granicą, która oddziela od siebie jak pisze J. Bański [2010] fragmenty czasoprzestrzeni, znajdują się lepsze perspektywy życiowe. Głęboki kryzys gospodarczy który dotknął Ukrainę, może spowodować wzrost napływu cudzoziemców. Z kolei kryzys w krajach kaukaskich może skutkować zwiększonym napływem uchodźców z tego terenu.

W chwili obecnej migranci z zagranicy nie stanowią zagrożenia dla lokalnego rynku pracy i nie konkurują z pracownikami polskimi. Częściej wypełniają luki, zwłaszcza w pracach sezonowych i w zakresie prac prostych. Pracodawcy w województwie lubelskim są bardziej skłonni do zatrudnienia cudzoziemców, niż długotrwale bezrobotnych Polaków, pozbawionych odpowiednich kwalifikacji. Wskazują oni przy tym na większą motywację imigrantów do podjęcia i rzetelnego wykonywania pracy oraz niższe koszty związane z przeszkoleniem. Prawdopodobnie konieczność zatrudniania pracowników sezonowych z Europy Wschodniej znacznie wzrosnie, ze względu na odpływ Polaków do Niemiec (otwarcie niemieckiego rynku pracy).

Natomiast zakładając dalszy napływ i wzrost liczby uchodźców na teren województwa lubelskiego można przewidywać, że w niedługim czasie Czecceni będą drugą co do wielkości mniejszością na Lubelszczyźnie. Z ich udziałem może dojść do odmłodzenia regionu, gdyż jest to grupa prężna demograficznie. Zagrożeniem jest tzw. zderzenie kultur. Aby uniknąć nieporozumień należałoby wprowadzić program edukacyjny dla społeczeństwa, program otwarcia na inne kultury i religie.

Wnioski

Migracje mają wyraźne konsekwencje społeczne i ekonomiczne. Wśród ludności emigrującej przeważają osoby młode, lepiej wykształcone i bardziej przedsiębiorcze. Proces ten pogłębia polaryzację społeczną pomiędzy regionami kraju oraz między miastami i obszarami wiejskimi w samym województwie.

Strefy podmiejskie cechuje niższy odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym, natomiast obszary typowo rolnicze duży udział ludności w wieku poprodukcyjnym. Ponadto, odpływ ludności młodej i najbardziej aktywnej do innych regionów w kraju lub za granicę staje się poważną barierą dla ożywienia ekonomicznego obszarów peryferyjnych. W rezultacie, dotychczasowa niekorzystna struktura społeczno-gospodarcza tych terenów nie tylko się utrwała, ale nawet może się pogłębiać.

Należy przewidywać wzrost liczby cudzoziemców w województwie lubelskim w najbliższych latach, biorąc pod uwagę dalszą liberalizację przepisów dotyczących możliwości podejmowania przez nich pracy w Polsce oraz czynniki ekonomiczne — wzrost atrakcyjności regionalnego rynku pracy oraz wzrost płac. Sprzyjać temu procesowi będzie również bliskość geograficzna i dostępność komunikacyjna oraz działania uczelni wyższych ukierunkowane na rekrutację studentów zza granicy. Przewidywany jest dalszy, systematyczny wzrost liczby studentów cudzoziemców, przy założeniu uruchamiania kolejnych atrakcyjnych kierunków studiów powadzonych w języku angielskim. Skutki tego zjawiska powinny mieć pozytywny wpływ na sytuację społeczno-gospodarczą w województwie, o ile utrzyma się odpływ Polaków do innych krajów Unii Europejskiej. Imigranci z Europy Wschodniej okażą się w tej sytuacji niezbędni w celu zaspokojenia niedoborów na regionalnym rynku pracy.

Istnieje również negatywny scenariusz, związany z możliwością recesji w państwach Europy Zachodniej, a co za tym idzie – migracjom powrotnym Polaków. Jednak obserwacje tego zjawiska zdają się sugerować, że osoby, które wyjechały z województwa lubelskiego, w przypadku migracji powrotnych do Polski skłonne są do osiedlania się w innych, większych miastach Polski zachodniej, bądź też poszukują pracy w innych krajach objętych wspólnym rynkiem pracy, w których sytuacja ekonomiczna daje im gwarancję zatrudnienia.

Literatura

- BAŃSKI J. (2010): *Granica w badaniach geograficznych — definicja i próby klasyfikacji*. „Przełęcz Geograficzny”, nr 82(4), s. 489–508.
- BAŃSKI J., DOBROWOLSKI J., FLAGA M., JANICKI W., WESOŁOWSKA M. (2010): *Wpływ granicy państwowej na kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego wschodniej części województwa lubelskiego*. Studia Obszarów Wiejskich, t. 21, Warszawa, Polskie Towarzystwo Geograficzne.
- BUKRABA-RYLSKA I. (2007): *Tradycje zarobkowych migracji ludności wiejskiej: rozmiary–kierunki–efekty*. [w:] M. Wieruszewska (red.): *Tu i tam. Migracje z polskich wsi za granicę*, Warszawa, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk.
- BURAWSKA W. (2011): *Uchodźcy w Polsce oraz problem nielegalnej migracji*. „Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej”, nr 2, s. 11–17.
- DUSZCZYK M. (1999): *Swoboda przepływu pracowników — dylematy związane z integracją Polski z Unią Europejską*. „Studia Europejskie”, nr 2, s. 91–104.
- KOSAK-BURCON K. (2010): *Nielegalna-legalna migracja na granicy zewnętrznej strefy Schengen*. „Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej”, nr 3, s. 13–20.
- MORACZEWSKA A. (2008): *Transformacja funkcji granic Polski*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Regiony Polski* (2011): Warszawa, Główny Urząd Statystyczny.
- TAYLOR A. (2008): *Workers of the world on the move*. „Financial Times”, 24.06.2008 r.
- WESOŁOWSKA M. (2006): *Rozwój budownictwa mieszkaniowego a przemiany przestrzenne wsi województwa lubelskiego*. Studia Obszarów Wiejskich, t. 10, Warszawa, PTG, PAN IGiPZ.